

Lars Trap-Jensen

Karl Hårbøl m.fl.: *Dansk Fremmedordbog*, København: Munksgaards Forlag 1997.

Forlaget Munksgaard i København udsendte i oktober 1997 *Dansk Fremmedordbog* (herefter DF). Bag denne titel gemmer sig reelt to selvstændige ordbøger idet der er tale om en étbindsudgave af to af forlagets produkter, nemlig dels Munksgaards *Fremmedordbog* (herefter MF), dels *Omvendt Fremmedordbog* (herefter OF), der samtidig også er sendt i handlen som separate udgivelser – begge i nye udgaver. For MF's vedkommende er der tale om 15. udgave af Jørgen Bangs fremmedordbog som siden lukningen af Berlingske Forlag i 1982 er udkommet på Munksgaards Forlag. Efter Jørgen Bangs død i 1990 har også ansvaret for manuskriptets videreførelse været lagt i andre hænder. Som forfattere til denne udgave står Karl Hårbøl, Jørgen Schack og Henning Spang-Hanssen med Torben Christiansen som forlagsredaktør. OF af Jørgen Bang og Karl Hårbøl udkom første gang i 1991. Denne 2. udgave adskiller sig væsentligst fra 1. udgave ved den forøgelse af ordforrådet som en maskinel omvendt kørsel af MF's data har medført. Den kommer derved til at stå i et stærkt afhængighedsforhold til MF, og det er grunden til at jeg vælger at koncentrere gennemgangen om MF (som i parentes bemærket også udgør mere end tre fjerdedele af DF's godt 1300 sider). Den interesserede læser henvises til Jens Erik Mogensens artikel i HERMES nr. 10, 1993 som redegør for konceptet og (kritisk) anmelder OF.

Som ordbogsbruger er man vænnet til at tage det med et gran salt når et forlag på et konkurrencepræget marked markedsfører egne produkter i rosede vendinger med rundhåndet brug af superlativer og forsikringer om et nyt, større og bedre indhold. I dette tilfælde må man dog indrømme at MF fremtræder med et markant ændret udseende på flere væsentlige områder i forhold til tidligere udgaver. I omfang er ordbogen vokset til at omfatte 50.000 opslagsord fordelt på ca. 1000 sider, en mængde der gør det berettiget at omtale MF som "den største danske fremmedordbog". Også fysisk har MF fået vokseværk så den svarer til formatet i rækken af Munksgaards store, grønne ordbøger og også layoutmæssigt tilpasset denne series udseende. Endelig er der foretaget så store ændringer i artiklernes struktur og indhold at heller ikke prædikatet "gennemrevideret" kan kaldes falsk varebetegnelse. En række nye oplysningstyper er kommet til: angivelse af ordklasse eller (for de substantivers vedkommende hvor den er (redaktionen) bekendt) bøjning, udførlige etymologiske oplysninger for hvert enkelt opslagsord,

ligesom der er tilføjet et antal illustrationer (dog i relativt beskedent omfang, i alt 200). Selvom definitioner, udtaleangivelser m.m. langt fra altid er ændret i forhold til tidligere udgaver, er hovedindtrykket at de enkelte artikler har været vurderet enkeltvis og i visse tilfælde også revideret i større eller mindre grad. Hertil kommer naturligvis at et antal artikler er nyskrevne i denne udgave. Førstehåndsindtrykket er altså lovende. Alene i kraft af sit omfang, men også ved sit nye format og layout og sin ændrede opbygning ser MF ud til at være godt rustet i kampen om kundernes gunst – ikke mindst når man betænker at hele herligheden kan fås til den bestemt ikke urimelige pris af 199 d.kr., mens to i én-udgaven kan erhverves formedelst en merpris på 69 d.kr. Om indholdet så kan leve op til det løfterige ydre, er selvfølgelig en ganske anden sag, men en sag man går til med så meget desto større forventning.

MF's hovedafsnit

MF består af en indledning der kort redegør for værkets historie og afgrænsningen af materialet, nævner de vigtigste kilder og udsteder de obligate taksigelser. Derefter følger en, ligeledes kort vejledning om principperne for alfabetisering og retskrivning, efterfulgt af en oversigt over artiklernes opbygning og de enkelte oplysningstyper. Vejledningen indeholder kun meget nødtørftige overvejelser om de kategorier og begreber som ordbogsdelen er opbygget efter, og som sådan lever den nydeligt op til den genre som branchen har udviklet for omtekster henvendt til hvad man opfatter som den bredest mulige aftagergruppe. Det har tydeligvis ligget redaktionen på sinde ikke at anføre noget der stiller krav til brugeren, og da slet ikke noget der kan udlægges som en forudsætning for bogens brug. Vejledningen bliver jo alligevel ikke læst, lyder mantraet. Resultatet er, forudsigeligt nok, en opremsning af selvfølgeligheder som stort set alle kan udledes ved læsning af ordbogsartiklerne. Og hvem gider interessere sig for det? Således bliver redaktionen og brugerne nok engang gensidigt bekræftet i deres forventninger til hinanden, men er det virkelig en naturlov at det nødvendigvis altid må være sådan?

Efter vejledningen følger så selve ordbogsdelen, og til slut er anbragt en oversigt over det græske alfabet og romertallene. På forpermens inderside er anbragt udtaleangivelsernes lydskriftstegn, mens forkortelser og tegn anføres på ordbogens sidste side og bagpermen.

Typografi og layout

Tilpasset serien af Munksgaards store ordbøger i layout og typografi fremtræder MF med en tydelig og ganske smuk skrift som oven i købet har fået en lidt større skriftgrad end eksempelvis samme series *Dansk-tysk Ordbog*. Seriens format tillader en trespaltet sideopsætning der i det store og hele fremmer både overskuelighed og læselighed. Dog er der ikke gjort noget for at hindre det voksende antal orddelinger som automatisk følger af en smallere spaltebredde. Det virker især uheldigt når orddeling sker mellem to spalter eller mellem to sider. I det hele taget har man ikke anstrengt sig for at afslutte selv små artikler inden for samme spalte. Opdeling tillades blot fortsættelsen er på mere end en enkelt linje, med det resultat at mange mindre artikler fordeler sig over to spalter med to linjer i hver (i flæng kan nævnes *estomper*, *français* og *management*). Med hensyn til skriftsnit er der sket en udvidelse af inventaret i forhold til tidligere udgavers fed skrift (til opslagsord), ordinær skrift (til definitioner og redaktionel tekst) og kursiv (til henvisningsord). Med indførelsen af flere oplysningstyper opstår naturligt et behov for at kunne adskille dem typografisk. Behovet bliver så meget desto større når linjebud ikke tillades inden for den enkelte artikel (med undtagelse af ordklasseskift inden for samme lemma, adskilt ved hjælp af romertal). Især fornemmer man at redaktionen har haft et problem med kursivskriftens mange kasketter. Kursiv bruges således til så forskellige oplysningstyper som ordklasseangivelse, angivelse af objektsproglige enheder i etymologiafsnittet og ved eksempler, fag- og sprogbrugsmarkering, parentetisk anbragte oplysninger og metaoplysninger knyttet til definitionerne, separatorer som *se* og *sml.*, flerordsforbindelser og enkelte andre, som regel parentetisk anbragte oplysninger. Man har derfor valgt at bruge kapitæler ved henvisningsord og en kursiveret, uskrafferet kapitælskrift ved separatorer foran synonyme og antonymer. Selvom man kan have stor forståelse for redaktionens motiver, synes jeg personligt ikke den valgte løsning er æstetisk særlig vindende. Kapitælerne virker for anmassende når de bruges ved oplysningstyper der egentlig ikke er grund til at udhæve specielt. Men det er selvfølgelig en smagssag.

Makrostruktur: ordudvalg og præsentation

Lemmalisten

At antallet af opslagsord er omfattende, har allerede været nævnt som et argument der på forhånd taler til fordel for MF. Om argumentet holder,

afhænger selvfølgelig af hvad det er for ord man så finder i MF og ikke hos konkurrenterne, og om der er tale om brugbare, relevante lemmaer. Det kan man få et indtryk af ved at slå tilfældigt ned et sted i ordbogen og sammenligne lemmalister i et bestemt interval. Det har jeg gjort i intervallerne *galakse-galvanisere* og *ISBN-isomorf*, der hver indeholder 100 lemmaer i MF, og de hovedlinjer der tegner sig i sammenligning med de nærmeste konkurrenter (Gyldendal og Politiken), er følgende:

- MF indeholder lige knap dobbelt så mange lemmaer som konkurrenterne i intervallerne (ca. 40 % flere end Gyldendal, ca. 60 % flere end Politiken)
- lemmalisterne er tilnærmelsesvis kumulative, dvs. næsten alle konkurrenternes lemmaer optræder også i MF (i alt 6 lemmaer i intervallerne hos Gyldendal kan ikke slås op i MF)
- de – mange – lemmaer som kun findes i MF og altså ikke kan slås op hos konkurrenterne, fordeler sig i forskellige typer, af hvilke især bør nævnes:
 - a) ord der tilhører specialiserede fagområder. I intervallerne drejer det sig især om medicinsk terminologi, men også naturvidenskabelige betegnelser er godt repræsenteret.
 - b) afledninger (fx *gallofili*, *galopere*, *iskæmisk*, *islamistisk*) og sammensætninger (fx *galaktometer*, *galejovn*, *galionsfigur*, *isokromfernis*) hvor konkurrenterne kun nævner grundordet.
 - c) forkortelser (fx *ISDN*, *ISDS*, *ISK*, *ISOC*).
 - d) ord der ligger på (nogle vil sige ud over) grænsen for hvad der hører hjemme i en dansk fremmedordbog, enten fordi de er så fremmede at de måske snarere hører til i en tosprogsordbog (fx *galantuomo*, *gallicus morbus*, *ischuria paradoxa*, *isla*) eller så hjemlige at de hører hjemme i en almensproglig ordbog (fx *isenkram*, *islandsk*, *islænder*, *islænding*).

Hovedindtrykket er at man vitterlig får væsentlig flere og i det store og hele også relevante opslagsord, og risikoen for forgæves opslag er betydelig mindre i MF i sammenligning med konkurrenterne. At enkelte af ordene i grupperne b) og d) kan siges at udgøre unødvendig dødvægt, kan næppe opveje den åbenlyse styrke lemmalisten i øvrigt indeholder. Hellere to ord for meget end et for lidt, vil mange synes.

Alfabetisering

I denne udgave er man gået over til streng alfabetisk rækkefølge af lemmaer. Hvor tidligere udgaver har placeret afledninger, sammensætninger og flerordsforbindelser som sublemmaer under grundordet i én artikel, har man i denne udgave lemmatiseret dem fuldt ud, dvs. de er udhævet med fed skrift og anbragt sideordnet på deres alfabetiske plads i lemmalisten uanset mellemrum, bindestreger og andre tegn. Som decidede sublemmaer anføres kun idiomer udhævet i kursiv. Det gør det nemmere at finde et givet opslagsord eller ordforbindelse i den alfabetiske rækkefølge, men har selvfølgelig den pris at sammenhørende ord kan blive adskilt af andre (fx bliver *sex* adskilt fra *sexappeal*, *sexbombe* osv. af *sexagesima* og *sexaginta*). Princippet er for så vidt udmærket, men det er af en eller anden grund ikke gennemført konsekvent. Man finder stadig en del sublemmaer udhævet med fed skrift under et grundord. Således fx *Calamus Rotang* under *calamus* og *CRD* og *CRS* under *CR* (derimod ikke *mons Veneris* under *mons* eller *morbus niger* under *morbus* – her følges det alfabetiske lemmatiseringsprincip). Det er ikke klart hvad pointen kan være; tilsyneladende er der ikke tale om enkeltstående smuttere, for der henvises behørigt fra *CRD* og *CRS* på den alfabetiske plads til artiklen *CR*. Endnu mere mystificeret bliver man når man finder en sammensætning placeret både som sublemma og på den alfabetiske plads, oven i købet med forskellige definitioner! Således optræder i artiklen *A* sublemmaerne *A-dur* og *a-mol*, og samme forbindelser kan også slås op på deres alfabetiske plads. Sublemmaet *A-dur* defineres som ‘toneart som er karakteriseret ved stor tert og sekst, derfor noteret med *A*’ (i øvrigt en noget tvivlsom definition, men det er irrelevant i denne sammenhæng), mens det på den alfabetiske plads hedder: ‘toneart der har *a* som grundtone og # som fortegn for f, c og g; parallel toneart til fis-mol’ (identisk med definitionen i Gyldendals Fremmedordbog). Umiddelbart er man tilbøjelig til at betragte tilfældet som en redaktionel lapsus, omend en af de mere uheldige af slagsen idet den er gennemført (næsten) konsekvent for samtlige skalaens toner, men man kommer i tvivl når man i *A-dur*-artiklen ud over definitionen desuden opfordres til at sammenligne med artiklen *A*. Hvis der er tale om et bevidst redaktionelt valg, overstiger det i hvert fald mine evner at gennemskue ræsonnementet.

Det står mig heller ikke lysende klart efter hvilke kriterier de selvstændigt lemmatiserede flerordsforbindelser er adskilt fra de sublemmatiserede idiomer. At *spille for galleriet* er anført som idiom under *galleri*, kan næppe komme bag på nogen. Men hvad er det der gør *kaledoniske foldning* til et sublemma (idiom?), men *intellektuel dannelse* til en fuldlemmatiseret ordforbindelse? Og hvorfor er *cyklisk feber* et

sublemma, mens *cykliske digtere* og *cykliske former* er hovedlemmaer? Uklarheden underminerer fordelene ved den strenge alfabetisering når man alligevel er nødt til at slå op både under grundordet og på den alfabetiske plads for at kontrollere om en ordforbindelse er taget med.

Ortografi

Om retskrivningen hedder det i vejledningen at “Retskrivningsordbogens stavemåder er i alt væsentligt fulgt”, men at det har været “nødvendigt at anføre en hel del afvigende stavemåder med henvisning til den gængse”. Når en ordbog medtager så stort et ordforråd der falder uden for Retskrivningsordbogens (RO) rammer, kan man selvsagt ikke være forpligtet til at indhente Dansk Sprognævns velsignelse i hvert enkelt tilfælde, og løsningen med at henvise fra afvigende stavemåder til en “gængs” stavemåde er en udmærket og pædagogisk sund praksis. Lidt anderledes forholder det sig med den del af ordstoffet som man faktisk har taget stilling til i RO, således at der eksisterer en normeret form. Afvigelser fra den officielle norm er dermed ikke bare “afvigende stavemåder”, men pr. definition også unormerede stavemåder (stavefejl om man vil), og som bruger kunne man ønske sig at blive oplyst om sådanne forhold (fx i form af typografisk udhævning, et symbol eller en kommentar). Men den vejledning får man ikke. Der henvises fra *sirocco* til *scirocco* og fra *singhaleser* til *singaleser* på samme måde som der henvises fra *gibelliner* til *ghibelliner* og fra *womera* til *woomera* uagtet *sirocco* og *singhaleser* er unormerede former (fejl), mens *gibelliner* og *womera* ikke er det. Brugeren kan med andre ord ikke vide om et givet opslagsord forsynder sig mod dansk retskrivning eller ej. Den oplysning må man selv skaffe sig ved et ekstra opslag i RO. Ærgerligt nok.

Samme forhold gør sig gældende ved varianter som i MF behandles som dobbeltformer. Her henvises fra variantformen til hovedformen, og i artiklen under hovedformen er begge former nævnt (i modsætning til de netop omtalte stavevarianter der kun har henvisningsartikel). Igen kan man ikke vide om en anført dobbeltform også er en officiel dobbeltform, og man kan sågar træffe på dobbeltformer der med sikkerhed ikke er det officielt. Det gælder især hvor der ikke er tale om ortografisk, men morfologisk variation, fx af typen *simplificering/simplifikation* eller *irer/irlænder*. Disse ordpar behandles i mange tilfælde af redaktionen som dobbeltformer, men de er vel rettelig synonympar når RO opfører dem som særskilte opslagsord uafhængigt af hinanden. I den mere kuriøse afdeling kan man nævne at der også kan findes eksempler på det modsatte, nemlig at ordpar der

faktisk er stavevarianter, defineres uafhængigt af hinanden. Under *Jom Kippur* (med dobbeltformen *Yom Kippur*) kan man således læse: ‘forsoningsfesten (den største jødiske helligdag)’, mens det under *Yom Kippur* (uden dobbeltform) hedder: ‘jødisk helligdag, forsoningsfest, med faste og bønner om tilgivelse’. Dette eksempel bør nu nok opfattes som en enkeltstående svipser.

Kommatering

I ordbogsartiklerne følger MF reglerne for nyt komma “så der er så få afbrydelser i forklaringerne som muligt”, som det hedder i vejledningen. Fornemmer man en vis modvilje? Det virker i hvert fald underligt at man følger ét kommateringsprincip i ordbogsdelen og et andet i omteksten. Selvom begge principper naturligvis er tilladte, ville det være mere klædeligt om man besluttede sig for det ene, og så anvendte det konsekvent i alle dele af ordbogen. At forfatterne i øvrigt ikke er helt fortrolige med det nye kommateringsprincip, ser man ikke sjældent eksempler på. Især kniber det mellem sideordnede ledsætninger hvor det nye komma altså også skal sættes (fx i artiklerne *budding* og *zarthustrisme*).

Homografer

Der hersker en del uklarhed med hensyn til principperne for MF’s løsning af problemet homonymi-polysemi. I vejledningen oplyses det blot at “Opslagsord, der staves ens, men må betragtes som forskellige ord, er forsynet med et løftet tal til adskillelse”, dvs. er anført som homografer. Hvornår to ord “må betragtes som forskellige”, kan der som bekendt lægges forskellige kriterier til grund for, men det nævnes ikke hvilket princip der har været styrende for fremstillingen, og når man bruger MF, kan man få den mistanke at der slet ikke har været noget gennemgående princip. Et opslag under *nul* giver *nul*¹ (sb.) og *nul*² (num.). Eftersom de to ord ikke adskiller sig med hensyn til etymologi og semantik, må man regne med at det er et morfologisk kriterium (bøjning/ordklasse) der har udløst to homografartikler. Et måske endnu klarere eksempel er *mineralvand* der ligeledes får to artikler (‘væsken’ med bøjningsangivelsen (-et) henholdsvis ‘flasken’ med bøjningsangivelsen (-en, -er el. mineralvand)). Men hvis det morfologiske princip var kriteriet, så ville man vente under *likvid* tilsvarende at finde to homografartikler. Det er imidlertid ikke tilfældet. Her er substantivet og adjektivet begge anført i en og samme artikel, adskilt ved hjælp af romertal, og mange tilsvarende artikler har samme struktur. Og hvis det

morfologiske princip var kriteriet, ville man omvendt **ikke** forvente at finde to artikler for *patron*. Men her er der faktisk to homografartikler, forsynet med identiske bøjningsangivelser. Etymologien oplyser at begge ord kommer af latin *patronus*, så i dette tilfælde er det velsagtens et semantisk kriterium der har udløst homografartiklerne.

I sig selv er der ikke et indlysende rigtigt kriterium som bør foretrækkes frem for andre. Det er ikke altafgørende om princippet er morfologisk, semantisk eller etymologisk. Men man bør dog i det mindste beslutte sig for et af principperne og så bruge det konsekvent. Den valgte slingrekurs er leksikografisk uheldig og – hvad der er værre – pædagogisk uhensigtsmæssig.

Mikrostruktur

Den enkelte artikel består af maksimalt følgende elementer: (1) udtale hvor det er skønnet påkrævet. Der er valgt en notation som svarer til en bred transkription af IPA, måske lidt overraskende i betragtning af at Munksgaards egen *Den Store Danske Udtaleordbog* bruger Dania. Lemmaer som ikke har udtaleangivelse, kan være forsynet med oplysninger om trykforhold i opslagsformen. (2) oplysning om ordklasse eller, for substantivers vedkommende, bøjning i det omfang den er kendt. Ved flerordsforbindelser får man nogle gange bøjningsoplysninger, andre gange ikke. Det oplyses fx at *points douloureux* er plural, derimod ikke at *quatre mains* er det, og *joint venture* får fuld bøjningsangivelse, mens *functional food* slet ingen har. Det er svært at gennemskue hvilket princip der er fulgt. (3) betydningsdefinition(er), evt. forsynet med en forudgående oplysning om fagområde, stilleje eller anden sprogbrugsmarkering eller en sproglig eller betydningsmæssig specifikation. (4) oplysning om synonym eller antonym når disse selv er fremmedord. (5) idiomer. (6) etymologi, enten med en blot angivelse af det långivende sprog (hvis form og betydning er identisk med opslagsordet) eller med en mere eller mindre fuld udfoldet etymologisk forklaring.

Betydningsdefinitioner

Hvis der er en type af oplysninger der er vigtigere end alle andre i en ordbog, så er det ordbogens betydningsforklaringer. Det er samtidig også den vanskeligste at anmelde fordi den er meget subjektiv. Det er klart at den ideelle definition er præcis og udtømmende og formuleret kortfattet i et mundret, elegant sprog, men det er lige så klart at prisen for præcision

må betales med sproglig elegance, og at grundige forklaringer koster noget i plads og syntaktisk enkelhed. Selv hvis man forestillede sig at det lod sig gøre at opstille objektive, leksikografiske kriterier for den optimale betydningsdefinition, så er det til syvende og sidst den enkelte bruger og hans/hendes forudsætninger og behov der afgør om definitionen leverer tilfredsstillende svar på det vedkommende søger oplysning om. Og den slags er som bekendt individuelt. Den måde hvorpå en ordbog vælger at afveje de forskellige hensyn over for hinanden, er i høj grad med til at give den en bestemt stil, en stil som gør at den flittige bruger med tiden kan opleve sit forhold til ordbogen som noget næsten personligt. Som i alle forhold kræver det lang tids tilvænning, men min fornemmelse er at MF's stil nok skal finde sine tilhængere. I definitionerne er der lagt vægt på enkelhed i formuleringen således at parentetiske indskud og forbehold i form af *bl.a.*, *e.l.*, *m.m.* osv. holdes på et minimum, med den mangel i præcision som det kan føre med sig. Med hensyn til grundigheden i definitionerne er indtrykket noget mere uensartet. Et par eksempler inden for samme område kan tjene til illustration: Definitionen på *buddhisme* lyder: 'indisk religion hvis mål, nirvana, nås ved at skaffe sig af med sjælens begær', med en henvisning til artiklen *Buddha* hvori det oplyses: 'stifteren af buddhismen; hans egentlige navn var Siddharta Gautama, og han levede ca. 560-480 f.Kr. Som 29-årig forlod han sit hidtidige fyrstelige liv og blev en Buddha, en oplyst, efter 6 år i streng askese'. Her gives fyldig besked om religionens historiske baggrund, indhold og udbredelse. Under *hinduisme* hedder det: 'moderne brahmanisme, den dominerende religion i Indien', og under *brahmanisme*: 'gammel indisk religion og livsopfattelse der nu fortsættes i hinduismen'. Mængden af information er her unægtelig skrumpet noget, ikke et ord om religionens indhold. Men det kan gøres kortere endnu. Under *shakers* lyder forklaringen: 'en sekt med streng livsførelse'. Det er muligvis ikke forkert, men det er i hvert fald heller ikke udtømmende: Man bliver ikke oplyst om hvilket trossamfund sekten er udgået fra, hvor den er (var) udbredt, og karakteristikken af dens lære er – hvis man skal være venlig – temmelig mangelfuld. Definitioner af denne type nærmer sig min personlige smertegrænse for godt leksikografisk håndværk. Og grænsen overskrides klart ved et opslag under *shamanisme* som slet og ret forklares som 'trolddomsreligion'. Så er det lige før man er bedre tjent med forklaringen på *kungfutsianisme*. Det ord kan nemlig ikke slås op i MF.

Lad mig understrege at der er mange gode, mundrette definitioner i MF, også definitioner der giver grundig og præcis oplysning om opslagsordet. Men der er altså også nogle som er så overfladisk eller unuanceret behandlet at det nærmer sig det pinlige. Heldigvis er der langt imellem eksemplerne. Mellem disse ekstremer indeholder MF mange

betydninger der efter min smag snarere er defineret for overfladisk end for detaljeret. Men smag er som bekendt en meget subjektiv størrelse, og der skal nok være brugere der føler sig tilstrækkelig oplyste af MF.

Nu til nogle mere principielle og dermed også mere håndgribelige bemærkninger af forskellig natur der knytter sig til betydningsdefinitionerne. Den første bemærkning gælder brugen af metasprog i definitionerne. Enhver der har lavet ordbøger, er stødt ind i det problem at et ord ikke lader sig definere direkte i form af et genus proximum og et eller flere differentiae specifica, men må forklares ved hjælp af en metasproglig formulering. Den slags ord er der selvfølgelig også i MF, og derfor er der også metasproglige definitioner i MF. Det er der ikke noget nyt eller mærkeligt ved. Men fordi det er forskellige typer af definitioner (den direkte definition kan erstatte opslagsordet i den sproglige kontekst, den metasproglige kan ikke) er det vigtigt at brugeren ved hvornår der er tale om den ene type af definition, og hvornår det er den anden. Det kan man fx gøre ved at bruge en fast formelagtig ordlyd som indleder til metasproglige forklaringer og derved signalere at definitionen har en anden status end normalt. Det har man forsømt at gøre konsekvent i MF. Under *artium* lyder definitionen til betydning 2: 'betegnelse for humanistiske fag i forbindelse med universitetseksamener, fx *magister artium (mag.art.)*'. Her får man altså ikke en direkte definition, men en metasproglig forklaring, og indlederen 'betegnelse for ...' tjener til at gøre brugeren opmærksom på det. Det er en udmærket måde at opdrage brugeren til at tolke definitionen anderledes end normalt, men det pædagogiske princip forplumres når man fx under *irvingianisme* så kan læse 'betegnelse for et evangelisk kirkesamfund (Katolsk-Apostolsk Kirke) der vil føre kirken tilbage til den apostolske form'. Med indlederen 'betegnelse for ...' signaleres igen, og denne gang helt overflødig, at definitionen er metasproglig og umuliggør erstatning af opslagsordet med definitionens ordlyd. Indlederens tilstedeværelse er udtryk for signalforvirring og gør derfor mere skade end gavn. Problemet opstår dog oftest når man ikke kan se på en definition om den skal opfattes som en oversættelse, en parafrase eller en metasproglig forklaring. Undertiden kan man hente indirekte hjælp i etymologiafsnittet, men det gælder langt fra altid: Definitionen til *ave Cæsar, morituri te salutamus* lyder 'hil dig, kejser, vi der skal dø, hilser dig!', mens det under *Heil Hitler* hedder 'den almindelige hilsen blandt nazister', og i begge tilfælde anfører etymologiafsnittet kun de to lånsprog. Altså to meget forskellige løsninger på strukturelt parallelle udtryk, og brugeren får ingen hjælp til at afkode hvilken type definition der er tale om. Manglen på klare signaler kan bringe selv trænede ordbogsbrugere i tvivl, især hvis der er tale om meget fremmedartede lemmaer. Når man under *hatt-i-sherif* (el. *hatt-i-humajun*) får

forklaringen 'befaling fra den tyrkiske sultan selv', er det mon så appellativet 'befaling' der bruges, eller er der tale om en metasproglig forklaring af den ordlyd hvormed sultanen udsteder sin befaling?

Et andet problem gælder forholdet mellem definitioner og ækvivalenter. Mange steder i MF får man ikke en ægte, fuldt udfoldet betydningsdefinition, men derimod blot et enkelt ord, en almensproglig ækvivalent, et synonym. Det kan der være god grund til at gøre, og der er en lang tradition for at gøre det i fremmedordbøger. Men det kræver selvfølgelig at brugeren for at kunne føle sig oplyst er mere fortrolig med den almensproglige betegnelse. Hvis det ikke er tilfældet, kan det ikke undgås at man bliver skuffet eller føler sig snydt. Der er i MF mange steder valgt løsningen med et almensprogligt synonym som eneste forklaring på et opslagsord, og de er ikke alle lige heldige: Nok er *protein* et fremmedord og *æggehvide* et hjemligt ord, men jeg tvivler på at det hjemlige ord er meget mere forståeligt, og mere udbredt er det i hvert fald ikke. Tilsvarende: Er 'dranker' mere forståelig og udbredt end *alkoholiker*, 'fyrtøj' end *lighter* osv.? At *fotofob* forklares med 'lyssky', er ekstra uheldigt når det hjemlige ord er polysemt. Fotofobe organismer er næppe småkriminelle. I tilfælde som de nævnte og i mange tilsvarende tilfælde kunne man ønske sig en mere udfoldet definition.

Etymologi

Der er satset meget på de etymologiske oplysninger i MF. Hvor tidligere udgaver kun har haft en angivelse af det långivende sprog, er alle relevante artikler nu forsynet med udførlige oplysninger der redegør for ordenes oprindelse og betydning på det långivende sprog, eventuelle mellemstationer på den historiske lånevej og undertiden forsynet med den bagvedliggende historie der forklarer hvordan ordet har fået sin form. Den slags oplysninger er pladskrævende; undertiden fylder de etymologiske udredninger lige så meget eller endog mere end betydningsforklaringen, og i den forstand er der tale om en satsning fra Munksgaards side. Jeg synes satsningen er vellykket. Netop fordi fremmedordene er fremmede, bidrager oplysninger om grundbetydning og betydningsudvikling så meget mere til forståelsen af ordenes moderne betydning og brug at definition og etymologi supplerer hinanden godt. Det er formentlig også dette ræsonnement der ligger til grund for at redaktionen har valgt at lemmatisere et betydeligt antal præfikser og suffikser. Mange af dem er for en synkron betragtning ikke produktive i dansk, men fordi de er eller har været det i det långivende sprog og derfor optræder i en hel række af ord lånt fra samme sprog, hjælper

artiklerne til en forståelse af sådanne ords fælles elementer.

Etymologioplysninger gives på tre forskellige måder. Hvor opslagsform og betydning er identisk med det långivende sprog, anføres blot det sprog hvorfra opslagsformen er indlånt. Ved opslagsformer der er sammensætninger eller afledninger, henvises til de indgående led hvis de har selvstændige artikler, og i øvrige tilfælde gives en fuldt udfoldet forklaring. Selvom der indimellem kan optræde småfejl eller inkonsekvenser (fx oplyses det under *fahrkunst* ('grubeelevator til at bringe arbejdere op og ned') blot at ordet kommer fra tysk *Fahrkunst*, men der gives i strid med redaktionens princip hverken en oversættelse eller en forklaring på betydningen), rører det ikke ved hovedindtrykket at etymologierne er både oplysende, velanbragte og passende i detaljeringsgraden. Jeg synes også det er en klog beslutning at man har anbragt etymologidelen til sidst i hver enkelt artikel. Derved kommer den til at virke mindre påtrængende, og den travle bruger der kun slår op for at finde den ønskede betydning, er fri for at blive irriteret over uvedkommende udredninger, mens den tålmodige kan lade sig opsluge og ligefrem ende med at føle sig bedre oplyst end forventet på forhånd.

Sammenfattende bemærkninger

Anmeldelse er en utaknemmelig bestilling. Genren nærmest inviterer til at anmelderen kaster sig over sit sagesløse offer og påpeger fejl, mangler, inkonsekvens og uoverensstemmelser, måske uddeler en rose i ny og næ, mens det der er i orden, går upåttalt hen fordi det er – ja netop bare i orden. Der er i MF som i enhver anden ordbog fejl og mangler. Jeg har peget på nogle af dem, og der er sikkert flere endnu (det er der fx med sikkerhed i henvisningsapparatet), men når regnskabet skal gøres op, vejer de ikke alle lige tungt. At et redaktionelt princip ikke er gennemført konsekvent, kan virke lidt irriterende og måske være pædagogisk uheldigt, men det gør ikke i sig selv den enkelte artikel fejlagtig. Indholdsmæssige fejl er alvorligere, men man må skelne mellem enkeltstående og systematiske tilfælde. Og endelig er der forskel på hvilken oplysningstype kritikken retter sig mod. I MF fylder betydningsdefinitionerne og etymologioplysningerne langt størsteparten af en artikel, og derfor er kvaliteten af disse oplysningstyper også det der må veje tungest, sammen med lemmalistens omfang og sammensætning. Jeg har peget på at det netop er inden for disse områder at MF har sine største fortrin: Etymologiafsnittene er glimrende, der er mange gode definitioner, og MF har medtaget mange ord som man ikke finder i andre tilsvarende ordbøger. Jeg har også fremhævet en række svagheder,

spændende fra det bagatelagte som formentlig kun vil genere de færreste, over mere systematiske brud på ordbogens egne principper til utilstrækkelige eller ligefrem misvisende betydningsdefinitioner. Det blivende indtryk er at Munksgaard med MF har sendt en ordbog på markedet som både kvalitativt og kvantitativt er væsentligt forbedret i forhold til tidligere udgaver af ordbogen. Meget kan stadig gøres bedre, men der er næppe tvivl om at MF både når det gælder omfang, indhold og pris, vil kunne måle sig med de konkurrerende forlags produkter.

Litteratur

Ordbøger

Bang, Jørgen 1986: *Fremmedordbog*, 13. udgave, 1. oplag. København: Munksgaard.

Bang, Jørgen og Hårbøl, Karl 1991: *Omvendt Fremmedordbog*, 1. udgave, 1. oplag, København: Munksgaard.

Brink, Lars m.fl. 1991: *Den Store Danske Udtaleordbog*. København: Munksgaard.

Bruel, Sven og Nielsen, Niels Åge 1993: *Gyldendals Fremmedordbog*, 11. udgave v. Plon, Lilian. København: Gyldendal.

Dansk Sprognævn 1996: *Retskrivningsordbogen*, 2. udgave, 1. oplag. København: Aschehoug.

Politikens Store Fremmedordbog 1996, 1. udgave. København: Politiken.

Anden litteratur

Mogensen, Jens Erik 1993: Jørgen Bang & Karl Hårbøl: *Omvendt Fremmedordbog*. Anmeldelse i: *Hermes* 10-1993, 143-55.